

4. Emperyalizm: Kapitalizmin en yüksek aşaması

Lenin, emperyalizmin özünü oluşturan şey gerek ekonomik, gerekse siyasi bakımdan açıkça ortaya konmadığı sürece savaşın doğru bir siyasi değerlendirmesinin yapılamayacağı konusunda net bir fikre sahipti. Emperyalizmin teorik olarak kavranması, savaş boyunca tutarlı bir siyasi pratiğin izlenebilmesi için zorunluydu. Bu yüzden, altı ay süren (Ocak-Haziran 1916) yoğun bir araştırmaya girerek, Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması başlığını taşıyan ince bir kitap yazdı. Kitap, çarlık rejiminin sansürü dikkate alınarak yazılmıştı, dolayısıyla ifadeler ihtiyatla seçilmiş, "o lanet olası Ezop dili" kullanılmıştı; ama, bunlara rağmen, kitap ancak 1917 yılı ortalarında -Şubat Devrimi'nden sonra- gün ışığına çıkabildi.

Söz konusu bu ince kitap sayısız çoklukta veriyle doludur. Lenin, modern kapitalizmin doğasının inkar edilemez gerçeklerini kanıtlamak üzere burjuva ekonomistlerden geniş alıntılar yapar. Çalışma, modern kapitalizmin temel ekonomik özelliklerinin tanımlanmasıyla başlar. Lenin, özet olarak, sistemin aşağıdaki beş temel karakteristiğini sıralar:

["(1) üretimin ve sermayenin yoğunlaşmasının çok yüksek bir düzeye erişerek ekonomik yaşamda belirleyici bir rol oynayan tekelleri yaratması; (2) banka sermayesi ile sanayi sermayesinin içiçe geçmesi ve bu 'mali sermaye' temelinde bir mali oligarşinin yaratılmış olması; (3) meta ihracından farklı bir biçim olarak sermaye ihracının kritik bir önem kazanması; (4) dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekelleri kapitalist birliklerin kurulması ve (5) dünya üzerindeki toprakların tamamının en büyük kapitalist güçler arasında paylaşımının tamamlanması. Emperyalizm, kapitalizmin tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulduğu aşamasıdır; bu aşamada, sermaye ihracı hissedilir bir önem kazanır; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılması başlamış durumdadır ve yerkürenin tüm topraklarının en büyük kapitalist güçler arasında bölüşümü tamamlanmış haldedir."(1)]

Lenin'e göre, günümüz kapitalizminin karakteristik özelliklerinden biri, onun asalaklığı, çürümesi ve (bir sınıfın ya da daha doğrusu, 'kupon kırparak' yaşayan, herhangi türden bir yatırımda bulunmayan, işi aylaklık olan bir rantiyeler tabakasının olağanüstü gelişmiş olmasıdır. Emperyalizmin en esaslı ekonomik temellerinden biri olan sermaye ihracı, hala rantiyeleri bir bütün olarak üretimden daha da koparmakta ve çeşitli deniz aşırı ülkelerle sömürgelerin emeğini sömürerek yaşayan ülkenin bütününe asalaklık damgasını vurmaktadır."(2))

Bu, emperyalizmin salt ekonomik özelliklerinin bir özetidir. Bundan sonra, Lenin, kapitalizmin bu aşamasının, onun genel olarak kapitalizmle ve geleceğin sosyalizmi ile olan bağlantısı içinde, tarihsel açıdan işgal ettiği yeri gösterir. Lenin şunları söyler: "Ekonomik özü itibarıyla emperyalizmin tekelleri kapitalizm olduğunu gördük. Bu, tek başına, onun tarih içindeki yerini belirler, çünkü, serbest rekabetin toprağında boy veren, kesinlikle serbest rekabetten doğup gelişen tekel, kapitalist sistemden daha yüksek bir diğer sosyo-ekonomik düzene geçişi ifade eder."(3) Emperyalizm, geçiş halindeki kapitalizm, ya da, daha açık bir ifadeyle, can çekişen kapitalizm olarak tanımlanmalıdır.(4)

Bundan sonra, Lenin, emperyalizm ile işçi hareketi içindeki oportünizm ve sosyal şovenizm arasındaki ilişkinin tanımlanmasına girişir:

["Dünyanın paylaşılması... çok zengin birkaç ülkenin yüksek tekel karları demek olan emperyalizm, proleteryanın üst katmanının rüşvet verilerek satın alınmasını ekonomik olarak olanaklı hale getirir ve bu suretle oportünizmi besler, onu biçimlendirir ve güçlendirir."(5)]

Kapitalistlerin, sanayinin sayısız sektörlerinden birinde, sayısız çoklukta ülkelerden birinde vb. elde ettikleri yüksek tekel karları, onların işçilerin belli kesimlerini rüşvetle satın almalarını ekonomik olarak olanaklı kılar ve bir süre için, işçilerin oldukça önemli bir azınlığını diğer işçilere karşı belli bir sektörün ya da ulusun burjuvazisinin saflarına kazandırır... ve böylece... emperyalizm ile oportünizm arasında bir çıkar ilişkisi kurulur.(6) Sahip olduğu yaşam tarzı, elde ettiği kazanç ve bütün bir dünya görüşü bakımından oldukça kaba olan bu işçiden-dönme-burjuva işçi katmanı, ya da işçi aristokrasisi, İkinci Enternasyonal'in bel kemiğidir ve içinde bulunduğumuz şu günlerde, burjuvazinin önde gelen toplumsal (askeri değil) dayanağıdır. Çünkü, bunlar burjuvazinin işçi sınıfı hareketi içindeki gerçek işbirlikçileri, kapitalist sınıfın işçi teğmenleri, reformizm ve şovenizmin gerçek araçlarıdır.(7)

Emperyalizme karşı savaş, oportünizme karşı mücadele ile kopmaz bir biçimde birleştirilmedikçe, hilekarlık ve şarlatanlıktır."(8)]

Kitabın son bölümü, Kautsky'nin modern kapitalizmi liberal bir tarzda olumlayan 'aşırı emperyalizm' anlayışının -modern kapitalizmin kapitalistleri dünya ölçeğinde birleştirebileceği, dolayısıyla da savaşların ortadan kalkmasına yol açabileceği inancının- sert bir eleştirisine ayrılmıştır. Lenin, uluslararası kartellerin barışın yararına bir güç olabileceğini öne süren Kautsky'nin bu anlayışının aksine, bunların tekeller arasındaki özgül bir güç dengesi tarafından belirlendiğini, bu denge değiştiğinde ulusal devletler arasındaki mücadelelerin yeniden ortaya çıkacaklarını ve bunların dünya pazarının barışçıl bir tarzda paylaşılmasına yönelik anlaşmaların yerine geçeceklerini ileri sürmüştür.(9)

Lenin, onu efsaneleştirilenlere karşı korunmalı

Lenin hakkında yaratılmış stalinist efsanenin sonucu olarak, Lenin'in tekrar tekrar bir broşür olarak nitelendirdiği ve "Popüler Bir Taslak" başlığını verdiği bu kısa kitap, adeta kutsal bir kitap haline getirildi. Lenin, orijinal bir eser yazdığı savında değildi ve kendisinin de belirtmiş olduğu gibi, kitap, İngiliz liberali John A. Hobson'un Emperyalizm adlı kitabıyla Avusturyalı marksist Rudolf Hilferding'in "Kapitalist Gelişmenin En Son Aşaması Üzerine Bir Çalışma" başlığını taşıyan Finans Kapital adlı kitabına çok şey borçluydu.

Lenin'in popüler bir broşür yazmış olduğunu söylemek, Lenin'in onu yazarken pek fazla uğraşmadığı, geniş araştırmalara girişmediği anlamına gelmez. Tam tersine. Emperyalizm Üzerine Defterler, sonuçta yayımladığı broşürün kısalığının aksine, tam 739 sayfadır ve Lenin bu çalışma sırasında 148 kitabı ve 232 makaleyi okumuş ya da gözden geçirmiştir.(10)

Kitap, çalışmanın bir özeti niteliğindedir ve büyük bölümü konuyu anlaşılır kılmak üzere verilen ikincil önemdeki bilgilerin özetlenmesine ayrılmıştır. Ele alınan konuya ilişkin verilerin, rakamsal bilgilerin ve yoğun teorik noktaların etkisinin çok büyük olmasının nedeni, Lenin'in bu çalışmadaki amacının, dönemin -Hilferding, Rosa Luksemburg, Nikolai Buharin gibi- aynı konuyu inceleyen ve çok daha genel düzeyde bir teorik incelemeyi hedeflemiş olan marksistlerinden çok daha sınırlı olmasıydı. Lenin'in kitabının anlamını kavramak için, örneğin Rosa Luksemburg'un (Sermaye Birikimi) ya da Hilferding'in kitabı (Finans Kapital) için olandan farklı olarak, marksist ekonomik çalışmalar hakkında belli bir bilgi birikimine sahip olmak zorunlu değildir.

Lenin, bu kitabında tamamlanmış bir emperyalizm teorisi geliştirmiş olduğunu ileri sürmemiştir. Kitabın Luksemburg ya da Hilferding'in eserleri kadar geniş kapsamlı olmayışı -örneğin, Rosa Luksemburg'un üzerinde çok durduğu kar oranının azalması ve artık değerinin gerçekleşmesi sorunlarına hiç değinilmemiştir- bir rastlantı değildir.* Lenin, bu

çalışmasında ekonomiye değinirken, esas olarak modern kapitalizmin etkileri ile işçi hareketinin onun geçirdiği değişimlerden çıkarmak zorunda olduğu pratik derslerle ilgiliydi. Lenin'in Emperyalizm adlı söz konusu çalışmasının kendisinden kısa süre önce modern kapitalizm üzerine araştırmalar yapmış insanlara -başta Hobson ve Hilferding'e- ne çok şey borçlu olduğunu anlamak için bu insanların yazılarını okumak yeter. Hatta, Lenin'in, Bolşevik Parti liderliği içindeki genç arkadaşı Buharin'e bu iki yazardan daha çok şey borçlu olduğu bile söylenebilir. Lenin, Vasiyetname'sinde (23-24 Aralık 1922), Buharin'i Bolşevik Parti'nin 'en büyük teorisyeni' olarak niteler. Gerçekten, Buharin'in bolşevikler arasındaki en yetenekli, en bilgili ekonomist olduğu kuşkusuzdu. Buharin, 1915'te, önsözü Aralık'ta Lenin tarafından kaleme alınmış Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi adlı bir kitap yazdı. Dolayısıyla, Lenin, Emperyalizm adlı kitabına başlamadan önce Buharin'in kitabının el yazmalarına sahip durumdaydı. Bu iki kitap arasında yapılan bir karşılaştırma şunları gösterir: (1) Modern kapitalizmin halihazırdaki tanımlaması konusunda Lenin'in çalışması kesinlikle orijinal bir niteliğe sahip değildir ve Lenin pek çok şeyi Buharin'den ödünç alır; (2) iki kitap arasındaki fark ise çok derindir -bu, emperyalizm üzerine kuramsal, akademik bir inceleme ile aynı konu üzerine kaleme alınmış siyasi bir broşür arasındaki farktır. Lenin'in kitabı, esas olarak, siyasi savaşında önemli bir siyasi broşür olmayı amaçlamıştı. Kullanılan malzeme, bu amaç için ne eksik, ne ne fazlaydı. Broşür, işçilere, içinde yaşadıkları dönemin niteliğini ve onların karşı karşıya buldukları görevleri göstermeyi hedefliyordu. Lenin, ekonomiyi somut eylem için bir rehber haline getirerek, emperyalizm üzerine geliştirilmiş ekonomik teorileri dönemin temel siyasi sorunlarıyla ilişkilendirdi. Tekelleri ve dünyanın emperyalist güçler arasında paylaşılmasını yaratmış olan sermaye birikimi, kaçınılmaz olarak savaşa yol açıyordu. Milyonlarca işçiyi içine çekip yutan genel emperyalist savaş, acımasız bir şekilde proleteryaaya zorlu seçimi dayatıyordu; bu, savaşla barış arasında değil, emperyalist savaşla emperyalizme karşı iç savaş arasında yapılacak bir seçimdi. Dolayısıyla, gerçek enternasyonalizm, kaçınılmaz olarak, emperyalizme karşı devrimci mücadelede yatıyordu; enternasyonalizm reformizmle bağdaştırılamazdı. Tekelci kapitalizm, sömürge halklarını amansızca sömürerek ve tüm ulusları dünya ekonomisinin yörüngesine çekerek, ezilen ulusları kendi ulusal bağımsızlıkları için savaşa, dünya emperyalizminin yazgısı açısından giderek yaşamsal hale gelen bir savaşa zorluyordu. Lenin'in kitabı, -emperyalizmin en kötü durumdaki kurbanları olan- sömürge ülkelerdeki marksistler için güçlü bir mücadele silahıydı.

* Lenin'in emperyalizm teorisinin özgül bir eleştirisi için bkz. M. Kidron, 'Imperialism, Highest Stage But One', Capitalism and Theory içinde, London 1974. Bu kitapta, mali sermaye kavramının, Hilferding'ten ödünç alındığı biçimiyle, Almanya'ya özgü ekonomik koşulları tanımladığı ileri sürülür; buna göre, bankaların çok geniş ölçekte sanayinin finansmanına katıldıkları bu ülke, kendi müşterileri üzerinde (İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da bankaların sanayinin finansmanında oynadıkları rol karşılaştırılamayacak kadar küçüktü) büyük bir nüfuza sahipti. Kidron, kitabında, sermaye ihracının rolü (bunun yönü vs.) bakımından Lenin'in zamanı ile içinde bulunduğumuz zaman arasında bir karşılaştırma yapar.

Lenin'in işçi aristokrasisi teorisinin emperyalist ülkelerde işçi sınıfının aldığı ücretlere ve çalışma koşullarına ilişkin verilerle uygunluk içinde olmadığı eleştirisinin yapıldığı bir çalışma için, ayrıca bkz. Tony Cliff, 'Economic Roots of Reformism', Socialist Review,

1965 içinde. Bu çalışmanın Komünist Enternasyonal'i inceleyeceğimiz bir sonraki cildinde bu soruna tekrar dönecek ve onu ayrıntılı olarak ele alacağız.